

80

SVENSK
EXEGETISK
ÅRSBOK

På uppdrag av

Svenska exegetiska sällskapet

utgiven av

Göran Eidevall

Uppsala 2015

Svenska exegetiska sällskapet
c/o Teologiska institutionen
Box 511, S-751 20 UPPSALA, Sverige
www.exegetiskasallskapet.se

Utgivare:

Göran Eidevall (goran.eidevall@teol.uu.se)

Redaktionssekreterare:

Tobias Hägerland (tobias.hagerland@teol.lu.se)

Recensionsansvarig:

Rosmari Lillas-Schuil (rosmari.lillas@gu.se)

Redaktionskommitté:

Göran Eidevall (goran.eidevall@teol.uu.se)

Rikard Roitto (rikard.roitto@ths.se)

Blaženka Scheuer (blazenka.scheuer@teol.lu.se)

Cecilia Wassén (cecilia.wassen@teol.uu.se)

Prenumerationspriser:

Sverige: SEK 200 (studenter SEK 100)

Övriga världen: SEK 300

Frakt tillkommer med SEK 50. För medlemmar i SES är frakten kostnadsfri.

SEÅ beställs hos Svenska exegetiska sällskapet via hemsidan eller postadress ovan, eller hos Bokrondellen (www.bokrondellen.se). Anvisningar för medverkande återfinns på hemsidan eller erhålls från redaktionssekreteraren. Manusstopp är 1 mars.

Tidskriften är indexerad i Libris databas (www.kb.se/libris/).

SEÅ may be ordered from Svenska exegetiska sällskapet either through the homepage or at the postal address above. In North America, however, SEÅ should be ordered from Eisenbrauns (www.eisenbrauns.com). Search under the title 'Svensk Exegetisk Arsbok'. Instructions for contributors are found on the homepage or may be requested from the editorial secretary (tobias.hagerland@teol.lu.se).

This periodical is indexed in the ATLA Religion Database®, published by the American Theological Library Association, 300 S. Wacker Dr., Suite 2100, Chicago, IL 60606; E-mail: atla@atla.com; WWW: <https://www.atla.com/>.

Omslagsbild: Synagogan i Gamla (1:a århundradet), fotograferad av Anders Runesson

© SEÅ och respektive författare

ISSN 1100-2298

Uppsala 2015

Tryck: Bulls Graphics, Halmstad

Innehåll

Exegetiska dagen 2014/Exegetical Day 2014

Philip A. Harland	Associations and the Economics of Group Life: A Preliminary Case Study of Asia Minor and the Aegean Islands	1
Tessa Rajak	Jewish Culture in the Greek-Speaking Diaspora in the Century after the Destruction: Hellenization and Translation	39
Anders Runesson	Placing Paul: Institutional Structures and Theological Strategy in the World of the Early Christ-believers	43

Övriga artiklar/Other articles

Ola Wikander	Finding Indra, Finding Torah—The Story of Shibamata Taishakuten and Josiah's Renovation	69
Matthew Goff	Warriors, Cannibals and Teachers of Evil: The Sons of the Angels in Genesis 6, the Book of the Watchers and the Book of Jubilees	79
Torsten Löfstedt	Myths, Visions, and Related Literary Forms in the Gospels	99
Sigurd Grindheim	Divine and Human Forgiveness: A Response to Tobias Hägerland	125
Tommy Wasserman	Textkritisk kommentar till provöversättningen av Lukasevangeliet 9:51–19:28	143
Petter Spjut	The Protestant Historiographic Myth and the Discourse of Differentiation in Scholarly Studies of Colossians	169
Paul Linjamaa	The Pit and the Day from Above: Sabbath-Symbolism in the Gospel of Truth and the Interpretation of Knowledge	187

Recensioner/Book Reviews

Heinrich Assell, Stefan Beyerle och Christfried Böttrich (red.)	<i>Beyond Biblical Theologies</i> (Hanna Stenström)	207
Jean-Dominique Barthélemy	<i>Studies in the Text of the Old Testament: An Introduction to the Hebrew Old Testament Text Project</i> (LarsOlov Eriksson)	209
Brennan W. Breed	<i>Nomadic Texts: A Theory of Biblical Reception History</i> (Mikael Larsson)	210
Walter Brueggemann och William H. Bellinger Jr	<i>Psalms</i> (David Willgren)	212
Sean Burt	<i>The Courtier and the Governor: Transformation of Genre in the Nehemiah Memoir</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	214
Chrys C. Caragounis	<i>New Testament Language and Exegesis: A Diachronic Approach</i> (Dan Nässelqvist)	217
Cavan W. Concannon	<i>“When You Were Gentiles”: Specters of Ethnicity in Roman Corinth and Paul’s Corinthian Correspondence</i> (Adam Sabir)	219
Ovidiu Creangă (red.)	<i>Men and Masculinity in the Hebrew Bible and Beyond</i>	
Ovidiu Creangă och Peter-Ben Smit (red.)	<i>Biblical Masculinites Foregrounded</i> (Mikael Larsson)	220
Roland Deines	<i>Acts of God in History: Studies Towards Recovering a Theological Historiography</i> (Tobias Ålöw)	225
Anders Ekenberg, Jonas Holmstrand och Mikael Winnige (red.)	<i>2000 år med Paulus</i> (Hans Leander)	227
Magnus Evertsson	<i>Liknelser och läsningar: Reception av liknelseberättelser ur Lukasevangeliet, kapitel 10–15, i predikoutkast för Svenska kyrkan 1985–2013</i> (Karl Olav Sandnes)	229
Josef Forsling	<i>Composite Artistry in Numbers: A Study in Biblical Narrative Conventions</i> (Ola Wikander)	231
Ida Fröhlich and Erkki Koskenniemi (eds.)	<i>Evil and the Devil</i> (Torsten Löfstedt)	233

Susan Gillingham	<i>A Journey of Two Psalms: The Reception of Psalms 1 and 2 in Jewish and Christian Tradition</i> (David Willgren).....	235
Raimo Hakola, Nina Nikki and Ulla Tervahauta (eds.)	<i>Others and the Construction of Early Christian Identities</i> (Cecilia Wassén)	238
Thomas Hieke and Tobias Nicklas (eds.)	<i>The Day of Atonement: Its Interpretation in Early Jewish and Christian Traditions</i> (Lena-Sofia Tiemeyer).....	241
Yulin Liu	<i>Temple Purity in 1–2 Corinthians</i> (Martin Wessbrandt)	243
Peter W. Martens	<i>Origen and Scripture: The Contours of the Exegetical Life</i> (Carl Johan Berglund).....	245
Gerson Lameck Mgya	<i>Spiritual Gifts: A Sociorhetorical Interpretation of 1 Cor 12–14</i> (Mikael Tellbe)	247
Takayoshi Oshima	<i>Babylonian Poems of Pious Sufferers</i> (Lena-Sofia Tiemeyer).....	249
Stanley E. Porter och Eckhard J. Schnabel (red.)	<i>On the Writing of New Testament Commentaries: Festschrift for Grant R. Osborne on the Occasion of His 70th Birthday</i> (LarsOlov Eriksson).....	251
Jacques T. A. G. M. van Ruiten	<i>Abraham in the Book of Jubilees: The Rewriting of Genesis 11:26–25:10 in the Book of Jubilees 11:14–23:8</i> (Stefan Green)	253
C. A. Strine	<i>Sworn Enemies: The Divine Oath, the Book of Ezekiel, and the Polemic of Exile</i> (Lena-Sofia Tiemeyer).....	255
Michel Tuval	<i>From Jerusalem Priest to Roman Jew: On Josephus and the Paradigms of Ancient Judaism</i> (Gunnar Haaland)	258
Markus Vinzent	<i>Marcion and the Dating of the Synoptic Gospels</i> (Martin Wessbrandt)	260
Georg A. Walser	<i>Old Testament Quotations in Hebrews: Studies in their Textual and Contextual Background</i> (Tommy Wasserman).....	262

Ellen White	<i>Yahweh's Council: Its Structure and Membership</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	264
Al Wolters	<i>Zechariah</i> (Lena-Sofia Tiemeyer).....	267
Lorne R. Zelyck	<i>John among the Other Gospels: The Reception of the Fourth Gospel in the Extra-Canonical Gospels</i> (Carl Johan Berglund)	269
Till redaktionen insänd litteratur		272

Medarbetare i denna årgång/Contributors in this issue:

Matthew Goff	mgoff@fsu.edu
Sigurd Grindheim	sgrindheim@gmail.com
Philip A. Harland	pharland@yorku.ca
Paul Linjamaa	paul.linjamaa@teol.lu.se
Torsten Löfstedt	torsten.lofstedt@lnu.se
Tessa Rajak	tessa.rajak@orinst.ox.ac.uk
Anders Runesson	runess@mcmaster.ca
Petter Spjut	petter_spjut@msn.com
Tommy Wasserman	tommy.wasserman@efk.se
Ola Wikander	ola.wikander@teol.lu.se

Textkritisk kommentar till provöversättningen av Lukasevangeliet 9:51– 19:28

TOMMY WASSERMAN

Ansgar Teologiske Høgskole, Kristiansand

Under hösten 2012 beslutade styrelsen för Svenska Bibelsällskapet att i samband med sällskapets 200-årsjubileum 2015 göra nya översättningar av två delar av Nya testamentet. Det kom att bli exegeterna Mikael Tellbe vid Örebro Teologiska Högskola och Jonas Holmstrand vid Uppsala universitet som blev huvudansvariga för provöversättningar av Lukasevangeliet 9:51–19:28 respektive Galaterbrevet. De arbetade i dialog med stilisterna Kerstin Ekman (Lukastexten) och Jesper Svenbro (Galaterbrevet). Till projektet knöts också filologen Karin Blomqvist och undertecknad.

I direktiven för översättningen sades bland annat att den skulle ta hänsyn till det aktuella forskningsläget inom textkritik, och det har varit mitt specifika ansvarsområde. Min uppgift i projektet bestod primärt i att kommentera och diskutera de textkritiska problem som översättarna ville få utredda. Den färdiga provöversättningen har nu publicerats och den innehåller av naturliga skäl endast ett litet urval av fotnoter av textkritisk karaktär.¹

Här presenterar jag i varsamt redigerad form ett urval av de textproblem som behandlats i anslutning till den lukanska reseberättelsen (Luk 9:54–19:28) enligt översättaren Tellbes önskemål.² Urvalet består dels av svårbedömda problem, dels av ställen där textvarianter förekommer som är av receptionshistoriskt intresse; därmed är också de åtta ställen inkluderade som försetts med en textkritisk not i provöversättningen (9:55; 10:1, 17, 42; 11:2; 14:5; 17:36; 19:25).

¹ *När tiden var inne ... Provöversättning av Lukasevangeliet 9–19 och Galaterbrevet* (Uppsala: Bibelsällskapets förlag, 2015).

² Jag publicerar en reviderad version av min textkritiska kommentar till Galaterbrevet som ”A Short Textual Commentary on Galatians”, i en antologi som ges ut av Brill under 2015 (titeln är inte offentliggjord).

I samtliga fall utom ett (Luk 10:41–42) har den läsart jag förespråkat också varit den som provöversättningen baserats på.³ När det gäller Luk 10:41–42 valde Bibelsällskapetets styrelse att i slutändan avvisa mitt förslag och slå fast att översättningen skulle baseras på samma textvariant som i tidigare översättning, efter en rekommendation av dess Arbetsutskott (AU). Detta har föranlett ett tillägg med en ytterligare respons på utskottets motivering, som jag hoppas ska tas i beaktande inför en framtida nyöversättning.

Varje textproblem inleds med kapitel- och versreferens följt av en parentes där jag anger den läsart jag föredrar och där A alltid betecknar den läsart som tryckts i standardutgåvan av den grekiska texten NA28.⁴ Jag inleder med att citera provöversättningen som den publicerats med eventuell anmärkning vid behov. Därefter följer en sammanfattande textkritisk not som är avsedd för den genomsnittlige bibelläsaren. I de fall en not inkluderats i den publicerade provöversättningen, om än i modifierad form, har jag försett den med en asterisk. Därpå följer en textkritisk apparat som bygger på NA28 om inget annat anges och till sist kommenterar jag textproblemet.

Sist följer en jämförande tabell (tabell 1) som visar skillnader mellan den tryckta texten i NA28, de läsarter jag förespråkar, och den grekiska text som B2000 respektive provöversättningen förutsätter – så långt det går att fastställa.

9:55–56 (TW: läsart A)

Men han vände sig om och talade strängt till dem.

³ Jag har i efterhand funnit att provöversättningen (liksom B2000) i Luk 13:35b – ett ställe som inte behandlats – förutsätter en text som troligen skiljer sig från NA28 (valet kan även ha stilistisk grund): ”Jag säger er: ni kommer inte att se mig igen förrän den dag då ni säger:” förutsätter troligen λέγω δὲ ὑμῖν, οὐ μὴ ἴδητέ με ἕως εἴπητε· medan NA28 lyder λέγω δὲ ὑμῖν, οὐ μὴ ἴδητέ με ἕως ἡξει ὅτε εἴπητε· (”Jag säger er: ni kommer inte att se mig igen förrän den dag kommer då ni säger:”). Jag föredrar den läsart som inkluderar orden ἡξει ὅτε, tryckta inom hakparentes i NA28. Jag anser att läsarten är *lectio difficilior*. Den ger något mer emfas åt att dagen/tidpunkten kommer (enligt Guds plan). För en kommentar till detta textproblem, se Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, 2 uppl. (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994), 138.

⁴ Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* 28, utg. Institut für neutestamentliche Textforschung Münster/Westfalen, 28 uppl. (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012).

*Not: Många handskrifter har en del av eller hela följande senare tillägg till v. 55–56: ”och sa: ’Men ni vet inte vilken ande ni är av. För Människosonen har inte kommit för att förgöra människoliv utan för att rädda (dem).’” (Jfr Luk 19:10.)

Apparat

A. — *rell*

B. και ειπεν· ουκ οιδατε οιου (ποιου *f*¹ 700) πνευματος εστε (+ υμεις K *f*¹) · (56) ο (+ γαρ K) υιος του ανθρωπου ουκ ηλθεν ψυχας (ψυχην Γ) ανθρωπων απολεσαι (αποκτειναι Γ 700) αλλα σωσαι K Γ Θ *f*^{1.13} (579). 700. 2542 *pm* it *vg*^{cl.ww} *sy*^{(c.p).h} *bo*^{pt}

C. και ειπεν· ουκ οιδατε ποιου πνευματος εστε D; Eriph

D. [και] ειπεν *et add.* ουκ οιδατε ποιου πνευματος εστε· ο υιος του ανθρωπου ουκ ηλθεν ψυχας ανθρωπων απολεσαι αλλα σωσαι *p.* προς αυτον (*vs.* 57) *et om.* *vs.* 56 579

Många textvittnen har en del av eller hela följande tillägg till v. 55–56: ”och sa: ’Men ni vet inte vilken ande ni är av. För Människosonen har inte kommit för att förgöra människoliv utan för att rädda (dem).’” Det är ingen tvekan om att tillägget inte hör till den ursprungliga texten, men det receptionshistoriska intresset berättigar den textkritiska noten i provöversättningen. Tillägget har troligen utvecklats i två skeden där tidigare textvittnen som Codex Bezae (D 05) och kyrkofadern Epifanius (d. 403) endast har första delen. Den andra delen verkar vara influerad av Luk 19:10.

9:62a (TW: läsart D med liten övervikt)

Jesus svarade:

Not: Majoriteten av handskrifter har en längre text (”Jesus sade till honom”) men meningens ordföljd varierar på grundspråket, vilket tyder på att det rör sig om ett tillägg, vilket också saknas i de tidigaste och bästa handskrifterna.

Apparat (egen)

A. ειπεν δε προς αυτον ο Ιησους \aleph L Ξ f^1 33. 1241. 2542 lat sy^{s.c.p}

B. ειπεν δε ο Ιησους προς αυτον A C K N W Γ Θ Ψ f^{13} 565. 579. 892. 1424 \mathfrak{M} q sy^h

C. ο δε Ιησους ειπεν αυτω D

D. ειπεν δε ο Ιησους $\mathfrak{B}^{45.75}$ B 0181. 700 sa^{mss}

E. ειπεν δε προς αυτον Δ

Här är frågan dels om författaren angett prepositionsobjektet πρὸς αὐτόν eller om det tillfogats senare, dels vilken ordföljd som är ursprunglig (den unika läsarten E kan avskrivas helt). Först och främst kan vi konstatera att prepositionsobjektet har brett stöd i texttraditionen (läsart A–B). Å andra sidan påpekar Bruce M. Metzger att det är svårt att avgöra vilken läsart som gett upphov till den andra.⁵

Codex Bezae som förts till läsart A i NA28 (inom parentes) kan även ha utvecklats ur någon annan läsart eller oberoende som harmonisering med 9:60, men objektet följer så som i läsart A efter verbet, och den senare attesteringen stöds av hela den latinska traditionen med något enstaka undantag (q). Det är tydligt att läsart A bör vara äldre än läsart B.

Det är mycket svårt att säga något entydigt utifrån Lukas stil eller specifika tendenser hos enskilda handskrifter. Objektet ger visserligen något mer emfas åt avslutningen av detta större textavsnitt, men å andra sidan vet vi att de tidigaste skrivarna tenderade att utelämna mindre viktiga ord när de knappast påverkade textens mening.

Däremot kan skrivare möjligen ha påverkats att lägga till objekt under inflytande av det närmaste sammanhanget där objekt står utsatt varje gång Jesus talar, t ex 9:50: εἶπεν δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς; 9:58: καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς; 9:59: Εἶπεν δὲ πρὸς ἕτερον; 9:60: εἶπεν δὲ αὐτῷ.

⁵ Metzger, *Textual Commentary*, 125. Metzgers textkritiska kommentar är utgiven i samarbete med redaktionskommittén för United Bible Societies' *Greek New Testament* (Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger och Allen Wikgren) och återger kommitténs textkritiska överväganden i ett urval av viktiga textställen i NT. Metzger var kommitténs sekreterare och kommentaren speglar i vanliga fall konsensus om inget annat anges.

Det som talar för att prepositonsobjektet (läsart A–B)/objektet (läsart C) kan vara ett senare tillägg och harmonisering med sammanhanget är att det just förekommer tre olika varianter, vilket kan tyda på att skrivare oberoende av varandra fogat in objektet med variation.

Jag väljer alltså att föredra läsart D med liten övervikt (vilket stöder provöversättningen).

9:62b (TW: läsart B)

”Ingen som ser sig om, när han lagt händerna på plogen ...”

Anm.: Översättarna har valt en idiomatisk översättning som skiljer sig från B2000 (”Den som ser sig om när han har satt sin hand till plogen”) och där variationen mellan läsarter får mindre betydelse. Jag anser, oavsett sakfrågan, att det är synd att mista frasen ”satt sin hand till plogen” i svenskt språkbruk.

Not: Några handskrifter kan översättas ”satt handen till plogen”, vilket kan bero på att pronominet ”sin” ansetts som överflödigt och utelämnats av skrivare.

Apparat

A. ουδεις επιβαλων την χειρα επ αροτρον και βλεπων εις τα οπισω B *f*¹
(επιβαλλων \mathfrak{B}^{75} 0181)

B. ουδεις επιβαλων (επιβαλλων A L W Θ) την χειρα αυτου επ αροτρον και βλεπων (στραφεις 892) εις τα οπισω \aleph A C K L N W Γ Δ Θ Ξ Ψ *f*¹³
33. 565. 579. 700. 892. 1241. 1424. 2542 \mathfrak{M} vg sy

C. ουδεις εις τα οπισω βλεπων και επιβαλλων την χειρα αυτου επ αροτρον
 $\mathfrak{B}^{45\text{vid}}$ D it; Cl

Läsart C har en oväntad ordföljd som skulle kunna översättas, ”Ingen som ser sig om och sätter sin hand till plogen” och Metzger menar att läsarten måste ha uppkommit genom ouppmärksamhet – läsarten är för svår.⁶

⁶ Metzger, *Textual Commentary*, 125–26.

Nästa fråga är huruvida det possessiva pronominet αὐτοῦ som har stöd i både läsart B och C hör hemma i texten.

Metzger och redaktionskommittén för United Bible Societies' *Greek New Testament* (hädanefters GNT) ansåg att problemet är svårbedömt, men valde att föredra läsart A utan pronominet då man fäste stor vikt vid handskriftsvittnena (närmast \mathfrak{B}^{75} B). Den längre läsarten har dock både starkare och bredare stöd i texttraditionen och här är det mycket troligt att pronominet utelämnats av tidiga skrivare då det ansetts som överflödigt. Jag föredrar klart läsart B, som kan översättas som i B2000: ”Den som ser sig om när han har satt sin hand till plogen ...”

10:1 (TW: läsart A)

Sedan valde Herren ut sjuttio två andra

*Not: En alternativ läsart, ”sjuttio”, som har relativt gott stöd i handskrifter och hos kyrkofäder, kan ha tillkommit och spridits p.g.a. att talet sjuttio varit mer attraktivt för sin symboliska betydelse – talet är mer vanligt i GT (se t ex 2 Mos 1:5; 24:1).

Apparat

A. εβδομηκοντα δυο \mathfrak{B}^{75} B D 0181 lat sy^{s.c} sa bo^{ms}; Ad

B. εβδομηκοντα \aleph A C K L N W Γ Δ Θ Ξ Ψ f^{1.13} 565. 579. 700. 892. 1241. 1424. 2542 \mathfrak{M} f q sy^{p.h} bo; Ir^{lat} Cl Or

Valet står här mellan ”sjuttio” och ”sjuttio två”, beroende på om räkneordet δύο inkluderas. Metzger påpekar att textstödet är jämnt fördelat. Faktum är att de traditionella texttyperna alexandrinsk och västlig text är delade mellan läsarterna, medan den bysantinska texten stöder ”sjuttio”.⁷ En majoritet av redaktionskommittén för GNT ansåg att extern och intern

⁷ För en aktuell redogörelse för synen på texttyper (eller textkluster) i nytestamentlig textkritik, se Eldon J. Epp, ”Textual Clusters: Their Past and Future in New Testament Textual Criticism”, i *The Text of the New Testament in Contemporary Research: Essays on the Status Questionis*, red. Bart D. Ehrman och Michael W. Holmes, 2 uppl., SD 46 (Leiden: Brill, 2013), 519–78.

bevisning var tvetydig och man beslöt sig för att trycka ordet inom hakparentes. Samtidigt reserverade sig Kurt Aland mot beslutet på goda grunder.⁸

Aland räknar upp en rad exempel (sjuttio i Jakobs hus; sjuttio äldste; sjuttio söner; sjuttio präster; sjuttio i flera kronologiska angivelser) för att påvisa att talet sjuttio har stor symbolisk betydelse i LXX och kristen tradition medan talet sjuttiotvå är av mindre betydelse. Han menar mot denna bakgrund att det är förvånansvärt att läsarten ἐβδομήκοντα δύο förekommer i Luk 10:1 och 10:17 och har så pass starkt stöd – det är lättare att tänka sig att skrivare ändrat (Aland talar om ”ecclesiastical normalizing”) till det viktiga talet sjuttio än sjuttiotvå.

Aland och kommittén i stort diskuterar endast talens symboliska betydelse. Medan talet sjuttio kan ha syntts mer attraktiv för skrivare, kan man tänka sig att talet sjuttiotvå, ur historisk (och praktisk) synpunkt, innebär att varje apostel haft översyn över sex andra utsända, d.v.s. talet är delbart med 12.

Kommittén jämför inte textstödet i 10:1 med v. 17 där de 70/72 nämns än en gång, men läget är i stort sett identiskt, d.v.s. textvittnena är konsekventa. Dock tillkommer en mycket viktig handskrift i v. 17 vars text inte bevarats i 10:1, nämligen \mathfrak{B}^{45} som av allt att döma (*ut videtur*) stöder den längre läsarten, ”72”, och torde ha haft samma läsart här

Sammantaget är läsarten ”sjuttiotvå” att föredra (även i v. 17) med viss övervikt främst vad gäller interna kriterier, men också vad gäller stödet i tidiga och värdefulla handskrifter.

10:15 (TW: läsart B med liten övervikt)

Nej, till dödsriket ska du kastas ner.

Not: Några viktiga handskrifter har en annan verbform som kan översättas ”ska du fara ner”, vilket kan bero på att skrivare influerats av Jes 14:15 där verbet förekommer i den grekiska översättningen (Septuaginta).

A. καταβηση \mathfrak{B}^{75} B D 579 *sy*^{s.c}

B. καταβιβασθηση \mathfrak{B}^{45} \aleph A C K L N W Γ Δ Θ Ξ Ψ 0115 *f*^{1.13} 33. 565. 700. 892. 1241. 1424. 2542 \mathfrak{M} lat *sy*^{p.h} co

⁸ Metzger, *Textual Commentary*, 126–27.

Det längre och ovanligare verbet καταβιβασθήση som här står i passivum har gott handskriftsstöd (Ɱ⁴⁵ & A C L W *f*^{1.13} *al*) och man kan tänka sig att skrivare bytt ut det ovanliga verbet καταβιβάζω med kausal betydelse mot det betydligt vanligare καταβήση (av καταβαίνω) som kan översättas ”du ska fara/stiga ner” (jfr New International Version: ”No, you will go down to Hades”) och som dessutom kan vara en harmonisering med det skriftställe som texten anspelar till i Jes 14:15 (LXX: νῦν δὲ εἰς ᾗδου καταβήση). Redaktionskommittén för GNT har dock valt den enklare verbformen främst p.g.a. det starka yttre stödet (Ɱ⁷⁵ B D 579 *sy*^{s.c}), och menar att skrivare kan ha valt den längre verbformen för att förstärka ut-sagan.⁹

Textproblemet bör behandlas ihop med parallellen i Matt 11:23 och då kan man lägga märke till att den västliga traditionen med Codex Bezae, gammallatinska handskrifter och Vulgata stöder καταβήση i Matt 11:23, medan Codex Bezae (både grekisk och gammallatinsk text), som är känd för sin tendens att harmonisera till synoptiska paralleller, här i Luk 10:15 skiljer sig från den övriga latinska traditionen som förutsätter καταβιβασθήση. Detta ökar sannolikheten för att Codex Bezae i Luk 10:15 speglar en harmonisering till Matt 11:23.

Jag föredrar å ena sidan καταβήση i Matt 11:23, men här i Luk 10:15 föredrar jag den ovanliga formen καταβιβασθήση som har något bättre textstöd här och skiljer sig både från den synoptiska parallellen och från LXX vilket kan ha föranlett skrivare att harmonisera.

10:41–42 (TW: läsart B)

Marta, Marta, du blir bekymrad och störd av så mycket. Men endast en sak är nödvändig. Maria ...

*Provöversättningens not: *Men endast en sak är nödvändig* Annan läsart: Men få saker är nödvändiga, egentligen endast en.

Mitt översättningsförslag: ”Marta, Marta, du bekymrar dig och oroar dig för så mycket. Men få saker är nödvändiga, eller endast en. Maria ...”

Not: Flera kortare läsarter förekommer, varav den viktigaste skulle kunna översättas: ”Men endast en sak är nödvändig”. Den längre läsarten ”Men

⁹ Metzger, *Textual Commentary*, 127 (se även 25).

få saker är nödvändiga, egentligen endast en” har dock gott stöd av handskrifter och kyrkofäder och förklarar bäst uppkomsten av de andra läsarterna.

Apparat¹⁰

A. Μαρθα, Μαρθα, μεριμνας και (θορυβαζη) περι πολλα, ενος δε εστιν χρεια· Μαρια(μ) δε/γαρ $\mathfrak{B}^{45.75}$ A C* W Θ Σ Ψ f^{13} \mathfrak{M} aur f q vg sa sy^{c.p.h}
Chr Nil Aug

B. Μαρθα, Μαρθα, μεριμνας και θορυβαζη περι πολλα, ολιγων δε εστιν χρεια η ενος· Μαρια(μ) γαρ \mathfrak{B}^3 \aleph [\aleph^* om. χρεια] B [χρεια εστιν] C² L 070^{vid} f^1 33 (579) (sy^{hmg}) bo Or Bas Cyr Hier Cn

C. Μαρθα, Μαρθα, μεριμνας και τυρβαζη περι πολλα, ολιγων δε εστιν χρεια· Μαρια δε 38 syr^{pal} arm geo bo^{mss}

D. Μαρθα, Μαρθα· Μαρια D (+ θορυβαζη) a b e ff² i l r¹ [c] Amb Poss

Det finns i huvudsak fyra olika textvarianter. Den kortaste läsarten (D), företrädd av några västliga vittnen, kan eventuellt ha uppstått som haplografi p.g.a. homoioarkton (Μαρ-). Här är dock viktigt att lägga märke till att den västliga texten är delad mellan läsart A och D. Codex Bezae D (05) står mellan de båda läsarterna i och med att handskriften inkluderar verbet θορυβάζη (”Du oroar dig”). Läsart C har svagt textstöd, valet står mellan läsarterna A och B som har starkt yttre stöd. Den i standardutgåvorna tryckta läsarten A ligger till grund för de flesta bibelöversättningar (inkl. B2000), men valet är komplicerat.

Redaktionskommittéen för GNT anser att läsart A som de valt är *lectio difficilior* pga. det tillspetsade och absoluta ἐνός (”bara ett behövs”), vilket kan ha uppfattats som en stark tillrättavisning av Marta som möjligtvis orsakat skrivare att fråga sig vad hon gjort för fel med sina praktiska göromål, och så skulle de andra mindre kategoriska läsarterna uppstått. Man menar således att först har läsarten C uppkommit (ur A) där ὀλίγων ersatt

¹⁰ Eftersom NA28 är svåröverskådlig och saknar Origenes attestering presenterar jag här en apparat uppdelad på fyra huvudvarianter, som är en revision av Gordon Fees apparat. Se Gordon Fee, ”One thing is needful?: Luke 10:42”, i *New Testament Textual Criticism: Its Significance for Exegesis: Essays in Honour of Bruce M. Metzger*, red. Eldon J. Epp och Gordon Fee (Oxford: Clarendon, 1981), 61–63.

ἐνός, ”bara några få saker är nödvändiga” för att understryka att även Martas göromål var viktiga, och sedan i ett andra steg skulle de två läsarterna ha kombinerats i läsart B som de menar resulterat i en ytterst svårbegriplig text (”with disastrous results as to sense”), ”bara några få saker är nödvändiga eller en”.¹¹

Gordon Fee har i en studie påpekat att detta scenario är helt osannolikt med tanke på det mycket svaga textstödet för läsart C (en minuskel och några översättningar) och skillnaden i ordföljd mellan läsart A och B, som redaktionskommittén för GNT verkar ha förbisett.¹² Valet står som sagt mellan läsart A och B och den ena har uppkommit ur den andra. Frågan är vilken som har prioritet. Vad kan då den ytterst svårbegripliga läsarten B betyda? Fee följer Godets förslag i dennes kommentar att ”några få saker” är nödvändiga för kroppen, men (ytterst sett) bara ”en” för själen, och Maria har valt denna. Fee pekar på ytterligare en detalj – variationen mellan γάρ och δέ bland handskrifter i läsart A (γάρ har starkt stöd i $\mathfrak{B}^{3.75}$ \aleph B L Ψ f^1 892. 1241. 1424. 2542. L2211 sa bo^{pt}), vilket är ett ytterligare tecken på att läsarten A uppkommit ur den äldre läsarten B.

Ett ytterligare argument för läsart B är att de tidigaste skrivarna oftare utelämnade ord än lade till (därav är inte principen *lectio brevior potior* tillämplig).¹³ Nästa fråga är om läsart A måste uppfattas som en stark tillrättavisning (som eventuellt kunde uppfattas anstötlig). Jesus (eller författaren) kan ha menat att Marta oroade sig över många saker när bara en sak var nödvändig just i den aktuella situationen. Ta en sak i taget och fokusera helhjärtat på det du gör och bekymra dig då inte för andra saker.

Tillägg till Luk 10:41–42

Översättaren Mikael Tellbe ville gå på mitt förslag (att översätta läsart B), men Svenska Bibelsällskapets styrelse beslutade i detta fall att behålla den traditionella texten (läsart A) efter en rekommendation från Arbetsutskot-

¹¹ Metzger, *Textual Commentary*, 129.

¹² Fee, ”’One thing is needful?’”, 61–75.

¹³ James R. Royse, *Scribal Habits in Early Greek New Testament Papyri*, NTTSD 36 (Leiden: Brill, 2008), 735, föresår följande princip: ”In general the longer reading is to be preferred, except where: a) the longer reading appears, on external grounds, to be late; or b) the longer reading may have arisen from harmonization to the immediate context, parallels, or to general usage; or c) the longer reading may have arisen from an attempt at grammatical improvement. The frequency of omissions by scribal leaps and of omissions of certain inessential words such as pronouns must be kept in mind, and when such omissions may have occurred the longer reading should be viewed as even more likely.”

tet (AU) som gav följande motivering: läsart A och B är äldre än C och D, ”med försteg för A” (eftersom \mathfrak{B}^{45} och \mathfrak{B}^{75} dateras till 200-talet).

Därtill menade AU att två ”tumregler” talar för att A är äldre än B: dels är det den kortare läsarten (*lectio brevior potior*), dels är det den svårare läsarten (*lectio difficilior potior*) som gett läsare huvudbry i alla tider och säkert blivit föremål för modifiering av skrivare. AU ansåg vidare att eftersom läsart A är äldst förklarar den uppkomsten av de andra varianterna. Man ser den som en i raden av tillspetsade Jesusord som är svåra att komma till rätta med. AU rekommenderade alltså översättningen *Men endast en sak är nödvändig*, vilken antogs av styrelsen.¹⁴ Eftersom jag inte fick tillfälle att svara på argumenten innan beslutet fattades, ger jag här min respons i ett tillägg som jag hoppas kan beaktas i framtiden.

När det gäller det beprövade kriteriet (”tumregeln”) att föredra den kortare läsarten (*lectio brevior potior*) har den starkt ifrågasatts genom de senaste decenniernas specialundersökningar av de tidigaste papyrerna: det har visat sig att skrivare oftare utelämnade ord än lade till dem, så detta kriterium har blivit helt missvisande utan vidare kvalifikation – något som jag redan nämnt. Att detta är nuvarande konsensus inom nytestamentlig textforskning står helt klart.¹⁵

Den andra regeln, *lectio difficilior potior*, är däremot väldigt viktig. Frågan är bara vilken läsart som är den svåraste, och vilken som bäst förklarar uppkomsten av de andra – enligt min mening är läsart B minst lika svår som läsart A. Till sist ska man vara medveten om att handskrifternas ålder inte är detsamma som läsarternas ålder. Läsarter i Codex Vaticanus (från ca 350) kan vara, och är ofta, äldre än läsarter i \mathfrak{B}^{45} . Här har vi emellertid tydliga belegg för att läsart B är lika gammal eller äldre – AU har förbisett att Origenes (ca 184–253) använder och citerar den läsart jag förespråkar.¹⁶

Origenes citerar texten i två olika sammanhang. Först och främst citerar han stället i sin Johanneskommentar, men på ett friare sätt som inte mots-

¹⁴ Summering av en längre skriftlig motivering som delgavs mig av Svenska Bibelsällskapets styrelseordförande Erik Aurelius i brev 27 september 2014.

¹⁵ Se särskilt James R. Royse, ”Scribal Tendencies in the Transmission of the Text of the New Testament”, i *The Text of the New Testament in Contemporary Research*, red. Ehrman och Holmes, 461–78; samt Tommy Wasserman, ”Criteria for Evaluating Readings in New Testament Textual Criticism”, i *The Text of the New Testament in Contemporary Research*, red. Ehrman och Holmes, 579–612.

¹⁶ Troligen beror detta förbiseende på att Origenes som textvittne inte inkluderats i Nestle-Alands standardutgåva, men jag har i min apparat ovan inkluderat kyrkofadern (Or).

varar någon känd läsart och troligen också i förkortad form.¹⁷ Fee påpekar att just detta ställe har tagits som stöd för läsart C på tvivelaktiga grunder.¹⁸ Så har skett i tidigare upplagor av GNT, vilket kanske kan förklara hur redaktionskommittén kunde betrakta läsart C som en mellanform (den har endast stöd i den grekiska texttraditionen av en minuskel från 1200-talet).¹⁹

I fjärde upplagan av GNT har man korrigerat misstaget så att Origenes numera endast anförs som stöd för läsart B.²⁰ Origenes citerar nämligen Lukasstället mer utförligt i sin kommentar till Lukastexten, där han tolkar denna paradoxala ordalydelse genom att referera till de tio budorden (några få), som ytterst kunde sammanfattas i *ett enda* bud: att älska. Origenes utläggning förutsätter med andra ord läsart B:

Martha can also be the synagogue of circumcision, which received Jesus in his own territory, because it was engaged in worship according to the letter of the Law. But Mary is the Church of the Gentiles, which has chosen the good part, the “spiritual law,” which is not to be taken from her and cannot be destroyed, like the glory upon the face of Moses. From the Law she takes the few beneficial things – or rather, she sums all of them up in one commandment: “You shall love.” And, corresponding to the expression “one thing is necessary”, you will understand, “you shall love your neighbor as yourself.” And, to the expression, “there is need of few things”,

¹⁷ Origenes *Fr. Jo.* 78 (GCS 4.545): καὶ οὐκ ἀπιθάνως διὰ τὴν ἐν τῷ Μωϋσέως νόμῳ πολιτείαν φήσκει εἰρησθαι τῇ Μάρθᾳ· “Μάρθα Μάρθα, περὶ πολλὰ θορυβῆ καὶ περισπᾶσαι, ὀλίγων δέ ἐστι χρεία”· εἰς σωτηρίαν γὰρ οὐ τῶν πολλῶν κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἐντολῶν χρεία, ἀλλ’ ὀλίγων, ἐν οἷς κρέματα ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφηταὶ, τῶν περὶ ἀγάπης νενομοθετημένων.

¹⁸ Fee, ””One thing is needful?””, 65–67. Med hänvisning till R. M. Grants diktum, ”patristic citations are not citations unless they have been adequately analyzed”, påpekar Fee här liksom i andra arbeten att det är nödvändigt att värdera kyrkofädernas citat. Ett löst citat där de omdebatterade orden saknas i början eller slutet kan inte användas för textkritiskt syfte (s. 67). Se R. M. Grant, “The Citation of Patristic Evidence in an Apparatus Criticus”, i *New Testament Manuscript Studies: The Materials and the Making of a Critical Apparatus*, red. M. M. Parvis och A. P. Wikgren (Chicago: University of Chicago Press, 1950), 124.

¹⁹ Se t.ex. *United Bible Societies’ Greek New Testament*, red. Kurt Aland m.fl., 3 uppl. (London: British and Foreign Bible Society; New York: American Bible Society, 1975).

²⁰ *United Bible Societies’ Greek New Testament*, red. Barbara Aland m.fl., 4 uppl. (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft/United Bible Societies, 2001).

“you understand the commandments: You shall not commit adultery. You shall not murder”, and what follows.²¹

För att summera mina argument menar jag, till skillnad från AU, att läsart B är minst lika gammal som läsart A på grundval av Origenes citat. Den är också enligt min mening *lectio difficilior* och förklarar bäst uppkomsten av de övriga läsarterna. Denna läsart ligger till grund för den engelska översättningen i New International Version:

“Martha, Martha,” the Lord answered, “you are worried and upset about many things, but few things are needed—or indeed only one. Mary has chosen what is better, and it will not be taken away from her.”²²

Till sist anser jag att man i samband med en provöversättning har all anledning att i ljuset av ny forskning ifrågasätta traditionella hållningar och pröva nya förslag (så länge de är välgrundade).

11:2 (TW: läsart A)

Han sa till dem: ”När ni ber säg då: Far, ...”

*Not (till 11:2–4): Det finns gott om längre textvarianter som harmoniserar bönen i Luk 11:2–4 till motsvarande bön i Matt 6:9–13. Den korta versionen av bönen i Luk har starkt stöd i tidiga handskrifter och citat av kyrkofäder.

Apparat

A. Πατερ Ϝ⁷⁵ & B 1. 700 aur vg sy^s; Mcion^T Or

²¹ Origen, *Fragment on Luke* 171 (övers. Joseph Lienhard; FC 94:192–93) = Origenes *Fr. Luc.* 39 (GCS 9.298): δύναται δὲ Μάρθα μὲν εἶναι καὶ ἡ ἐκ περιτομῆς συναγωγὴ εἰς τὰ ἴδια ὄρια δεξαμένη τὸν Ἰησοῦν, περισπωμένη περὶ τὴν ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ νόμου πολλὴν λατρείαν, Μαρία δὲ ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία “τὴν ἀγαθὴν” τοῦ “πνευματικοῦ νόμου” “μερίδα” ἐκλεξαμένη ἀναφαίρετον καὶ μὴ “καταργουμένην” ὡς ἡ ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωυσέως δόξα, ὀλίγα τὰ χρήσιμα ἐκ τοῦ νόμου ἐπιλέξασα ἢ πάντα ἀναφέρουσα εἰς ἓν τὸ “ἀγαπήσεις”. καὶ εἰς μὲν τό· “ἑνός ἐστι χρεία” χρῆσις τό· “ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν”, εἰς δὲ τὸ· “ὀλίγων ἐστὶν” “τὰς ἐντολὰς οἶδας· οὐ μοιχεύσεις· οὐ φονεύσεις” καὶ τὰ ἐξῆς. De grekiska fragmentens äkthet har diskuterats (d.v.s. om de går tillbaka på Origenes), men i och med det andra belägget från Johanneskommentaren (där författaren gör en liknande tolkning av samma läsart) bedömer jag dem som äkta.

²² Edwin H. Palmer m.fl., *The Holy Bible: New International Version. The New Testament* (Grand Rapids: Zondervan, 1973, rev. 1978, 1984).

B. Πατερ ημων ο εν τοις ουρανοις A C D K P W Γ Δ Θ Ψ 070 *f*¹³ 33^{vid}. 565^s. 579. 892. 1241. 1424. 2542 \mathfrak{M} it sy^{c.p.h} co ημων L

Ordalydelsen ”Vår far som är i himlen” som förekommer i majoriteten av handskrifter är en harmonisering med Matt 6:9.

Här tycker jag för övrigt att man kan kommentera i en fotnot till 11:2 det mycket intressanta tillägget i ett par minuskler (162, 700, samt eventuellt spår i D d) som är omvittnat av kyrkofäder från 300- och 400-talen (Gregorius av Nyssa och Maximus Confessor), ”Låt din Helige Ande komma över oss och rena oss”. Det tidigaste spåret av en sådan bön finns hos Tertullianus (ca 200 e.Kr.), som kommenterar fem av petitionerna i Herrens bön. Själva tillägget är en liturgisk anpassning.

11:10 (TW: läsart A)

för den som bultar ska det öppnas

Not: Några få men viktiga handskrifter har en annan verbform, ”öppnas det”.

Apparat

A. ανοιγησεται \mathfrak{B}^{45} \mathfrak{K} C L Θ Ψ *f*^{1.13} 33. 579. 700. 892. 1241. 2542 *pm*

B. ανοιχθησεται A K W Γ Δ 565. 1424 *pm*

C. ανοιγεται \mathfrak{B}^{75} B D

Läsart A och B har verbet i futurum indikativ passivum och variationen saknar betydelse för översättningen. Många handskrifter med läsart B har samma verbform i v. 9 (W Γ 1424 *pm*). Med tanke på det starka textstödet för läsart A är det troligt att den har prioritet. Valet är däremot svårare när det gäller variationen mellan A–B (futurum) och C (presens, ”öppnas det”). Tre viktiga handskrifter som representerar alexandrinsk (\mathfrak{B}^{75} B) respektive västlig text (D) har läsart C. Futurumformen kan ha uppstått som en harmonisering med futurumformen av samma verb i v. 9. Å andra sidan kan presensformen vara en harmonisering med presensformerna i v. 10.

Det som förvånar är att redaktionskommittén för GNT inte tagit i beaktande parallellen i Matt 7:8, där samma Jesusord förekommer. Där finner

man att Codex Vaticanus (B) ensam har presensformen (men \mathfrak{B}^{75} och Codex Bezae är inte aktuella textvittnen här). Textproblemet är svårt. De interna kriterierna är tvetydiga, så mitt val grundar sig på externa kriterier: I och med att den västliga traditionen stöder futurumformen, med undantag av en handskrift (D) som dessutom är känd för sin tendens att harmonisera, och den alexandrinska texten är delad (\mathfrak{B}^{75} –B som stöder är mycket nära besläktade och räknas som en mycket tidig ”textström”), medan den bysantinska majoriteten stöder läsart A, så faller ändå valet på läsart A som har det avgjort bredaste stödet.

11:13 (TW: läsart A)

er far i himlen ge helig ande

Not: Uttrycket ”er far i himlen” uttrycks här på ett ovanligt sätt i grundspråket. Några viktiga handskrifter verkar därför ha en förenklad text som kan översättas ”fadern ge helig ande från himlen.” Andra förekommande läsarter verkar vara influerade av Matt 7:11 (”er himmelske fader”, respektive ”en god gåva”/”goda gåvor”/”en god ande”).

*Apparat*²³

A. ο πατηρ ο εξ ουρανου δωσει A B D K W Γ Δ Θ f^1 565. 700. 1241 \mathfrak{M} sy^h

B. ο πατηρ εξ ουρανου δωσει \mathfrak{B}^{75} \aleph L Ψ 33. 892. 2542 sa bo^{pt}

C. ο πατηρ υμων (-579) ο ουρανιος δωσει \mathfrak{B}^{45} 579. 1424 l vg^s

D. ο πατηρ υμων (ημων f^{13}) ο εξ ουρανου δωσει C f^{13}

Huvudfrågan här är huruvida det handlar om fadern i [från] himlen/den himmelske fadern som ska ge (läsart A, C–D) eller att fadern ger från himlen (läsart B). Metzger pekar på parallellen i Matt 7:11 som han menar har influerat läsarterna C–D, medan han påpekar att det är desto svårare att välja mellan läsart A och B. Jag skulle till Metzgers resonemang vilja

²³ Jag inkluderar här inte objektet ”helig ande” med dess varianter, eftersom texten på den punkten är säker och apparaten annars skulle bli mer svåröverskådlig.

tillägga att de harmoniserande läsarterna C–D med stor sannolikhet uppstått ur läsart A.

Uttrycket ὁ πατήρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ är inte belagt någon annanstans i NT. Däremot talar Lukas och de andra evangelisterna om gåvor och tecken som kommer från himmelen (se t ex 3:22; 11:16; 20:4 med par.). Dessa faktorer talar för att skrivare kan ha kopplat prepositionsuttrycket till det följande verbet snarare än till subjektet ὁ πατήρ. Det är intressant att här notera hur de nära besläktade handskrifterna \mathfrak{B}^{75} och B skiljer sig åt. Jag finner det mer troligt att tidiga skrivare utelämnat den bestämda artikeln än att de skulle ha lagt till den. Vidare menar jag att parallellen i Matt 7:11 stöder att läsart A går tillbaka på en gemensam evangelietradition, men att Lukas använder ett annat uttryck (som sedan skrivare harmoniserat som i läsart C–D). Jag väljer alltså här att föredra läsart A.

11:33 (TW: läsart B)

Ingen tänder en oljelampa och ställer undan den.

Anm.: Översättarna har valt en idiomatisk översättning, ”ställer undan den” av grundtextens ”sätter den i källaren (/eller under sädesmåttet)” vilket gör textvariationen betydelselös. Jfr B2000: ”Ingen tänder en lampa och ställer den i en vrå eller under sädesmåttet” (läsart A).

Not: Viktiga handskrifter lägger till ”eller under sädesmåttet”, troligen som en anpassning till Matt 5:15/Mark 4:21.

Apparat

A. ουδε υπο τον μοδιον \mathfrak{N} A B C D K W Δ Θ Ψ f^{13} 700^c. 892. (565. 579. 1424) \mathfrak{M} latt sy^{(c.p).h}; (C1)

B. — $\mathfrak{B}^{45.75}$ L Γ Ξ 070 f^1 700*. 1241. 2542 sy^s sa

Metzger antyder att den kortare läsarten kan utgöra en harmonisering med Luk 8:16, som visserligen saknar οὐδὲ ὑπὸ τὸν μόδιον, men har en helt annan ordalydelse i andra ledet, Οὐδείς δὲ λύχνον ἄψας καλύπτει αὐτὸν σκεύει ἢ ὑποκάτω κλίνης τίθησιν, ”Ingen tänder en lampa och döljer den med ett kärl eller ställer den under en bänk” (B2000).

Om skrivare influerats av detta ställe i Lukas skulle de knappast ha utelämnat ”under sädesmåttet” helt, möjligen lagt till ”under en bänk”. Det är

mer troligt att prepositionsfrasen lagts till av skrivare under influens av parallellerna i Matt 5:15 och Mark 4:21 som uttryckligen använder samma fras (ὕπὸ τὸν μόδιον). Ett ytterligare skäl att föredra den kortare läsarten är det faktum att Lukas inte använder frasen i 8:16. Den är alltså annars endast attesterad i Matteus och Markus. Redaktionskommittén för GNT har i första hand gått på externa kriterier, den längre läsarten har starkt och brett stöd av textvittnen, och har här valt att indikera sin osäkerhet genom att trycka frasen inom hakparentes.²⁴ Det är dock uppenbart att den kortare läsarten också har gott stöd i de tidigaste handskrifterna, och jag anser att de interna kriterierna tydligt talar för densamma.

12:56 (TW: läsart A)

Varför kan ni inte tyda denna tid?

Not: Tidiga och vitt skilda handskrifter och antika översättningar saknar det verb som översätts ”kan” vilket betonar ovilja mer än okunskap: ”Varför tyder ni inte denna tid?”/”Men denna tid tyder ni inte”. De viktigaste textvittnena inkluderar dock verbet.

Apparat

A. πως ουκ οιδατε δοκιμαζειν \mathfrak{B}^{75} \aleph B L Θ 33. 892. 1241 (co)

B. πως ου δοκιμαζετε \mathfrak{B}^{45} A K N W Γ Δ Ψ $f^{1.13}$ 565. 579. 700. 1424. 2542
 \mathfrak{M} lat sy^{p.h}

C. ου δοκιμαζετε D it sy^c ; Mcion^T (saknas i NA28)

D. πως ουκ οιδατε δοκιμαζετε 070

Ett viktigt textvittne saknas i NA28 och det är Marcion^T (enligt Tertullianus). I Tertullianus *Marc.* 4.29.15 (CCL 1.627) används dock två olika verb för ”tyda” i de två leden (*probantes* + *dinoscentes*), så en annan fråga är om båda motsvarar δοκιμάζω.

Huvudfrågan är här om ordet οἶδατε (”förstår”; idiomatiskt återgivet ”kan”) hör till den ursprungliga texten. Läsart C kan ha utvecklats ur

²⁴ Metzger, *Textual Commentary*, 134.

läsart B, men i och med att de allra tidigaste västliga vittnena (D it sy^c; Mcion^T) har läsart C finner jag det mer troligt att läsart B utvecklats ur C och A som en sammansmältning av läsarerna. Den unika läsarten D sammansmälter på samma sätt läsarerna A och B men är helt sekundär.

De kortare läsarerna B och C har starkt stöd i handskrifter, latinska och syriska översättningar samt är omvittnad hos Tertullianus ca 200 e.Kr. Om någon av dem är ursprunglig kan skrivare ha infogat οἶδατε som harmonisering med den omedelbara kontexten för att skapa en tydligare parallellism:

τὸ πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἶδατε δοκιμάζειν,
τὸν καιρὸν δὲ τοῦτον πῶς οὐκ οἶδατε δοκιμάζειν;

Metzger menar att det är troligare att οἶδατε hör hemma i texten men att skrivare uteslutit det för att accentuera effekten av Jesus förebråelse så att den gäller åhörarnas brist på villighet ("Varför tyder ni inte ...?") snarare än deras brist på kunskap ("Varför förstår ni inte att tyda ...?").²⁵ Om läsart C är tidigare än läsart B kan denna mer konstaterande förebråelse vara influerad av Matt 16:3 (τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε; "Himlens utseende kan ni tyda men inte tecknen för tiderna", B2000).

Textproblemet är mycket svårt. Jag anser att båda läsarerna A och B har starkt yttre stöd. Läsarten A har stöd i de bästa handskrifterna (traditionellt alexandrinska vittnen), men läsarerna B och C (utan οἶδατε) har sammantaget mycket tidigt stöd (t ex Tertullianus, Ɔ⁴⁵) och framför allt bredare stöd.

Jag anser ändå att mycket talar för att läsart A är ursprunglig och att den tidigaste ändringen skett i den västliga traditionen (läsart C). I ett senare skede har läsart B utvecklats ur läsarerna A och C.

13:7 (TW: läsart A)

Så hugg ner det!

Not: Viktiga handskrifter inkluderar ordet "så", medan de flesta utelämnar ordet, vilket kan bero på att skrivare sett det som överflödigt (jfr B2000: "Hugg bort det!").

²⁵ Metzger, *Textual Commentary*, 136.

Apparat

A. οὐν \mathfrak{B}^{75} A L Θ Ψ 070 f^{13} 33. 579. 892 lat sy^h co

B. — \aleph B D K N W Γ Δ f^1 565. 700. 1241. 1424. 2542 \mathfrak{M} e sy^{(s).c.p}

I standardutgåvorna har den konklusiva partikeln οὐν (”alltså”/”så”) tryckts inom hakparentes eftersom utgivarna ansett att extern bevisning väger jämnt mellan läsarerna och att interna kriterier inte säger så mycket.²⁶ Jag anser dock att den senaste forskningen om tidiga skrivares vanor är viktig i ett fall som detta när det rör sig om ett småord som skulle kunna strykas utan större förändring av meningen (och textvariationen är tidig). Det har visat sig att skrivarna snarare uteslöt överflödiga småord än lade till dem, vilket talar för den längre läsarten (A). (Det är inte förvånande att den alexandrinska texten, liksom dess kärnvittnen \mathfrak{B}^{75} –B, är delade i detta fall.)

14:17 (TW: läsart A)

Kom, nu är det klart.

Not: Många handskrifter har ”Kom, nu är allt klart”, vilket troligtvis är en anpassning till Matt 22:4 (jfr B2000: ”Välkomna, allt är färdigt”). Den kortare läsarten har dock starkast handskriftsstöd.

Apparat

A. ετοιμα εστιν B it

B. ετοιμα εισιν \mathfrak{B}^{75} \aleph^{*} .^c L Θ 579

C. ετοιμα εστιν παντα A (D) K N P W Γ Δ Ψ $f^{1.13}$ 565. 700. 892. 1241. 1424. 2542 \mathfrak{M} lat

D. ετοιμα εισιν παντα \aleph^{1vid}

Den tryckta texten i NA28, ἤδη ἔτοιμά ἐστιν, följer B it och skulle kunna översättas ”nu är det klart”. Parallellen i Matteus har πάντα ἔτοιμα vilket

²⁶ Metzger, *Textual Commentary*, 137.

kan ha föranlett harmonisering (läsarterna C–D). Läsaarterna A och B stöder båda en ursprunglig text utan πάντα. Stödet för ἐστιν är bredare (alexandriniska, västliga och bysantinska vittnen) och således föredrar jag läsart A.

15:1 (TW: läsart A)

Tullindrivare och syndare

Anm.: Här har översättarna, troligen av stilistiska snarare än textkritiska skäl, valt att utesluta ordet ”alla” vilket jag anser felaktigt. Jag föredrar alltså översättningen i B2000: ”Alla tullindrivare och syndare”.

Not: Några få textvittnen utesluter ordet ”alla” (som Lukas brukar använda), vilket kan bero på ett skrivfel.

Apparat

A. παντες οι τελωναι και οι αμαρτωλοι *rell*

B. οι τελωναι και οι αμαρτωλοι W lat sy^{s.c.p} sa^{ms}

En grekisk handskrift samt några andra textvittnen utesluter ”alla” (som Lukas brukar använda), vilket kan bero på en haplografi (homoioteleuton: εγγιζοντες παντες) eller att skrivare tonat ned vad de kan ha uppfattat som en överdrift.

15:16 (TW: läsart A med liten övervikt)

Han skulle gärna ha ätit sig mätt på

Not: En annan läsart, ”... fyllt sin mage med”, gör berättelsen mer färgstark. Den översatta texten har starkare handskriftsstöd och är i linje med Lukas uttryck i 16:21.

Apparat

A. χορτασθηναι εκ Ϝ⁷⁵ & B D L f^{1.13} 579. 1241. 2542 (e f sa)

B. χορτασθηναι απο 1241

C. γεμισαι την κοιλιαν αυτου απο A K N P Q Γ Δ Θ Ψ 565. 700. 892. 1424. ℓ 844. ℓ 2211 ℞ lat sy^{p.h} bo

D. γεμισαι την κοιλιαν και χορτασθηναι απο W

De flesta textvittnen (A Ψ ℞ *al*) byter ut ”ätit sig mätt på” mot ”fylla sin mage med” medan en handskrift (W) kombinerar dem. Nestle-Alands textkritiska apparat behandlar variationen av preposition separat (ἐκ/από), men utifrån handskriftsbeläggen kan varianterna här behandlas tillsammans och val av preposition har ingen betydelse för översättningen.

Läsart A har i särklass bäst stöd, och är i linje med Lukas stil (Luk 16:21). Å andra sidan kan läsarten ha uppkommit som harmonisering med just 16:21 och en förenkling av den mer omständliga frasen ”fylla sin mage med” (läsart C) som saknar motsvarighet i NT. Om det rör sig om en harmonisering med Luk 16:21 är dock prepositionen ἐκ oväntad. Är läsart A ursprunglig måste man se det färgstarka uttrycket (läsart C) som skrivares försöka att förhöja berättelsen.

Jag anser att interna kriterier med viss övervikt talar för läsart C. Å andra sidan har läsart A överlägset stöd i texttraditionen; jag väljer att föredra den senare.

16:19 (TW: läsart A)

Det var en rik man

Not: I några textvittnen görs försök att namnge den anonyme rike mannen, t ex Nineve eller Fineas.

Apparat (egen)

A. —

B. ονοματι Νευης ℞⁷⁵

C. Νινευης 36^{mg} (37^{mg})

D. Fineas (Ps-Cy) Prisc

Berättelsen namnger inte den rike mannen, till skillnad från Lasaros. På ett tidigt stadium verkar skrivare ha fyllt luckan med olika förslag som

t.ex. Nineve eller Fineas. Det är troligt att läsarten B representerar ett skrivfel i \mathfrak{B}^{75} från ett exemplar som haft ονοματι Νινευης .²⁷

17:24 (TW: läsart B med liten övervikt)

så ska Människosonen visa sig

Not: De flesta handskrifterna lägger till uttrycket ”på sin dag” (jfr B2000: så skall Människosonen visa sig på sin dag”), vilket saknas i några av de tidigaste handskrifterna. Valet mellan läsarterna är svårt, men skrivare kan ha velat lägga till en tidsangivelse som motsvarar ”en enda av Människosonens dagar” (v. 22).

Apparat

A. εν τη ημερα αυτου \aleph A K L N W Γ Δ Θ Ψ $f^{1.13}$ 565. 579. 700. 892. 1241. 1424. 2542 \mathfrak{M} lat sy bo

B. — \mathfrak{B}^{75} B D it sa

Textproblemet är mycket svårbedömt. Den kortare läsarten har starkt stöd i tidiga och viktiga vittnen som representerar de traditionella texttyperna alexandrinsk och västlig text, medan den längre läsarten har gott stöd av andra representanter för dessa texttyper samt den bysantinska majoritetstexten. Interna kriterier är också tvetydiga: Å ena sidan kan den kortare läsarten ha uppkommit vid haplografi pga. homoioteleuton (-ου), eller som harmonisering med Matt 24:27 (dock har inte några grekiska handskrifter med läsart B lagt till παρουσία från parallellen; \mathfrak{B}^{75} och B har inte heller några allmänna harmonistiska tendenser). Å andra sidan kan den längre läsarten vara influerad av hur Jesus inleder sin utsaga i den omedelbara kontexten: ”Dagar ska komma då ni längtar efter att få se en enda av Människosonens dagar. Men ni kommer inte att få det” (v. 22).

Jag föredrar den kortare texten för att den har starkt handskriftsstöd och för att den helt klart är *lectio difficilior*. Om den är ursprunglig, lämnar

²⁷ För exempel på olika försök att namnge anonyma personer i Nya testamentets texttradition, se Bruce M. Metzger, ”Names for the Nameless in the New Testament: A Study in the Growth of Christian Tradition”, i *Kyriakon: Festschrift Johannes Quasten*, red. Patrick Granfield och Josef A. Jungmann; 2 vol. (Münster: Aschendorff, 1970), 1:89–94.

den en lucka som skrivare säkert velat fylla med en tidsangivelse som motsvarar ”en enda av Människonens dagar”.

18:11 (TW: läsart A)

Farisén stod för sig själv och bad

Not: Några viktiga handskrifter har en annan ordföljd, ”Farisén stod och bad för sig själv” (jfr B2000: ”Farisén ställde sig och bad för sig själv”) vilket verkar vara en förenkling av ett svårt uttryck (”stod för sig själv”) i texten.

Apparat

A. προς εαυτον ταυτα προσηυχετο A K N Q W Γ Δ f^{13} 565. 700. 1424 \mathfrak{M} sy^h

B. ταυτα προς εαυτον (αυτον L) προσηυχετο \mathfrak{B}^{75} \aleph^2 B L T Θ Ψ f^1 579. 892. 1241. ℓ 844^c lat

C. ταυτα προσηυχετο \aleph^* ℓ 844* (it) sa

D. καθ εαυτον ταυτα προσηυχετο D 2542

Frågan här är om uttrycket πρὸς ἑαυτόν hör till participet σταθείς (stod) eller huvud verbet προσήυχετο (bad). Läsarten D stöder indirekt läsart A, medan läsart C indirekt stöder läsart B – det är troligen fråga om en haplografi p.g.a. homoioarkton (ΠΡΟC). Det är inte helt lätt att förstå läsart A, som verkar krystad med prepositionen πρὸς. Läsart D är helt klart en förenkling som är lättare att översätta, ”stod för sig själv och bad dessa saker”. Läsart B verkar lättare att förstå, dvs. att han stod och bad dessa saker för sig själv (eller ”dessa saker till sig själv”).

Handskriftsstödet är nära nog balanserat medan interna kriterier talar för att föredra läsart A (*lectio difficilior*).

18:24 (TW: läsart B med liten övervikt)

När Jesus såg det

Not: Andra handskrifter har en längre läsart som kan översättas: ”När Jesus såg att han blev bedrövad” (jfr B2000: Jesus såg att han var bedrövad”). Den längre läsarten kan ha tillkommit som anpassning till föregående vers som anger att mannen blev bedrövad. Å andra sidan är liknande upprepningar typiska för Lukas. Den kortare läsarten har dock bättre handskriftsstöd.

Apparat

A. περιλυπον γενομενον A (D) K N P W Γ Δ Θ Ψ 078 *f*¹³ 33^{vid}. 565. 700. 892. 1424 \mathfrak{M} latt sy

B. — \aleph B L *f*¹ 579. 1241. 2542 co

Här är ännu ett svårbedömt textproblem. Ett antal viktiga handskrifter utelämnar orden *περίλυπον γενομενον*. Detta skulle kunna bero på att skrivare missförstått frasen som att den syftade på Jesus själv, vilket dock kasusformen utesluter (så har ESV översatt, ”Jesus, looking at him with sadness”). Det är troligt att denna risk gett upphov till den unika ordföljden i Codex Bezae (D 05) som tydligare visar att det var mannen som blev bedrövad, *αυτον περιλυπον γενομενον ειπεν ο Ιησους*.

Å andra sidan kan orden ha lagts till under inflytande av uttrycket i föregående vers, *περίλυπος εγενηθη*, ”blev han bedrövad”. Men Metzger påpekar tvetydigheten i detta argument eftersom det samtidigt är typiskt för Lukas att repetera ett ord eller en fras på detta sätt.²⁸

Ett annat argument för den korta läsarten är att den troligtvis är den svårare läsarten: den korta participfrasen, *Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς*, ”När Jesus såg honom sa han ...”, kan ha lett skrivare att vilja förtydliga vad det var Jesus såg hos mannen – att han blev bedrövad – som föranledde honom att säga ”Så svårt det är för en som är rik att komma in i Guds rike.”

Jag föredrar den korta läsarten eftersom den har något starkare yttre stöd, medan interna kriterier är relativt tvetydiga med liten övervikt för den kortare läsarten.

²⁸ Metzger, *Textual Commentary*, 143.

Tabell 1. Jämförelse mellan NA28, Wasserman och den grekiska text som förutsetts i B2000 respektive den nya provöversättningen av Luk 9:51–19:28

NA28 (läsart A)	Wasserman	B2000	Provöversättningen
9:62a εἶπεν δὲ [πρὸς αὐτὸν] ὁ Ἰησοῦς	εἶπεν δὲ ὁ Ἰησοῦς (läsart D)	Jesus svarade (läsart D) ²⁹	Jesus svarade (läsart D)
9:62b οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω	οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω (läsart B)	Den som ser sig om när han har satt sin hand till plogen (läsart A/B)	Ingen som ser sig om, när han lagt händerna på plogen (idiomatisk)
10:15 καταβήση	καταβιβασθήση (läsart B)	du skall störtas ner (läsart B)	ska du kastas ner (läsart B)
10:41–42 Μάρθα Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ θορυβάζῃ περὶ πολλά, ἐνὸς δὲ ἐστὶν χρεία·	Μάρθα Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ θορυβάζῃ περὶ πολλά, ὀλίγων δὲ ἐστὶ χρεία ἢ ἐνός· (läsart B)	Marta, Marta, du gör dig bekymmer och oroar dig för så mycket, fast bara en sak behövs. (läsart A)	Marta, Marta, du blir bekymrad och störd av så mycket. Men endast en sak är nödvändig. (läsart A)
11:33 εἰς κρύπτην τίθησιν [οὐδὲ ὑπὸ τὸν μῶδιον]	εἰς κρύπτην τίθησιν (läsart B)	ställer den i en vrå eller under sädesmättet (läsart A)	ställer undan den. (idiomatisk)
13:7 ἔκκοψον οὖν	ἔκκοψον οὖν (läsart A)	Hugg bort det! (läsart B)	Så hugg ner det! (läsart A)
13:35 οὐ μὴ ἴδητέ με ἕως [ἤξει ὅτε] εἴπητε·	οὐ μὴ ἴδητέ με ἕως [ἤξει ὅτε] εἴπητε· (läsart A) ³⁰	ni kommer inte att se mig förrän på den dag då ni säger: (läsart B) ³¹	ni kommer inte att se mig igen förrän den dag då ni säger: (läsart B)
14:17 ὅτι ἤδη ἔτοιμά ἐστιν.	ὅτι ἤδη ἔτοιμά ἐστιν. (läsart A)	Välkomna, allt är färdigt. (läsart B)	Kom, nu är det klart. (läsart A)
17:24 οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου [ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ]	οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (läsart B)	så skall Människosonen visa sig på sin dag (läsart A)	så ska Människosonen visa sig (läsart B)

²⁹ I detta fall har valet av läsart liten betydelse för översättningen. Valet att utelämma objektet i översättningen kan ha fattats på stilistiska grunder.

³⁰ Denna textvariant kommenterades inte inför provöversättningen (se not 3).

³¹ Läsart B utelämnar orden ἤξει ὅτε inom hakparentes i NA28.

18:11 ὁ Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο·	ὁ Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο· (läsart A)	Farisén ställde sig och bad för sig själv: (läsart B)	Farisén stod för sig själv och bad: (läsart A)
18:24 ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς [περίλυπον γενόμενον]	ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς (läsart B)	Jesus såg att han var bedrövd (läsart A)	När Jesus såg det (läsart B)

Summary

In 2014, the Swedish Bible Society took the first steps towards a new Swedish translation of the New Testament by commissioning a trial translation of two NT texts, the Lukan Travel Narrative (Luke 9:51–19:46) and Paul’s Letter to the Galatians. This article presents parts of the result of my text-critical work as a consultant for the new translation. It includes a selection of nineteen textual problems in Luke (9:55–56; 9:62 [x2]; 10:1, 15, 41–42; 11:2, 10, 13, 33; 12:56; 13:7; 14:7; 15:1, 16; 16:19; 17:24; 18:11, 24), which are either complex or interesting from the aspect of reception history. The treatment of each passage includes the new translation, a suggested footnote for the general readership, a critical apparatus, and a textual commentary.

There is an extended discussion of Luke 10:41–42, since the Swedish Bible Society decided not to follow my proposal in this particular case, where I proposed a Greek text as reflected in the NIV, where Jesus replies to Martha, “you are worried and upset about many things, but few things are needed—or indeed only one. Mary has chosen what is better, and it will not be taken away from her.” A table of comparison (table 1) displays the seven passages where the proposed Greek text differs from NA28, and the eight passages where it differs from the underlying Greek text of the earlier official Swedish translation of 1981 (=B2000).